

DE VOORMALIGE KAPEL BIJ HET KASTEEL VAN HEESWIJK N.BR.

G.M. V.D. VELDEN O. PRAEM.

In het archief van de Abdij van Berne te Heeswijk-Dinther worden vele oorkonden bewaard, die betrekking hebben op de twee kapellen met bijbehorende beneficies, die onder het begevingsrecht stonden van de heren van Heeswijk. De ene kapel bevond zich in het kasteel, de andere buiten dit slot, maar wel in de onmiddellijke nabijheid. De betreffende documenten staan in het archief gecodeerd onder C 9 a en zijn verder geordend volgens de data. Afgezien van de registers waarin de rectoren van de kapellen hun inkomsten noteerden bedraagt het aantal stukken, die rechtstreeks betrekking hebben op de beide kapellen en haar rectoren, veertig. Hiervan handelen achtentwintig akten over de voormalige kapel buiten de grachten van het kasteel.

Indertijd heeft reeds L.H.C. Schutjes, de bekende auteur van de *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, in deel IV op bladz. 86 aandacht geschonken aan de twee kapellen. W.J.F. Juten schreef in *Taxandria*, jrg. 9 (1902), blz. 3-8 en 39-41 een opstel, getiteld *De kapellen van het Kasteel Heeswijk*. In de voetnoot op bladz. 3 schrijft hij, dat hij zijn bijdrage geheel en al heeft samengesteld uit de aantekeningen van G. van den Elsen, o. praem. Van de hand van J.A. de Visser verscheen jaren geleden te Veghel een lezenswaard boekje over *Het kasteel Heeswijk te Heeswijk*, z.j. In deze publikaties hebben de auteurs zich uiteraard moeten beperken tot enige korte mededelingen, die bovendien niet steeds even nauwkeurig zijn.

Gezien de aandacht, die het kasteel door de restauratiewerken van de laatste tijd, waarbij ook archeologisch onderzoek is betrokken, ondervindt, werden van alle in het abdijarchief aanwezige stukken volledige, uitgetypte transcripties gemaakt, waardoor deze teksten vlotter voor geïnteresseerden toegankelijk zijn. Onderstaande studie is nagenoeg uitsluitend op deze bron gebaseerd. Voor enige namen en jaartallen kon daarnaast gebruik worden gemaakt van wat over Heeswijk te vinden staat in het standaardwerk van G. Bannenbergh, A. Frenken en H. Hens, *De oude dekenaten Cuyk, Woensel en Hilvarenbeek*.

DE STICHTING VAN DE KAPEL

De heerlijkheid en het kasteel van Heeswijk zijn vaak van eigenaar veranderd. Kort voor 1395 verkocht villem van der Aa ¹⁾ de heerlijkheid Heeswijk aan ridder Hendrik van der Leck, oudste zoon uit het in 1353 gesloten tweede huwelijk van Jan II van Polanen met Machteld van Rôtselaar ²⁾, natuurlijke dochter van hertog Jan III van Brabant. Deze Hendrik is de bouwer en begiftiger van de kapel bij zijn kasteel, gelegen binnen de parochie Heeswijk, die toen viel onder het uitgestrekte bisdom Luik. De bouw moet geschied zijn in 1417 of kort daarvoor. Als patroonheiligen van de kapel had hij zijn keus laten vallen op de H.H. Jacobus de meerdere, apostel, en Antonius abt. Deze tweede is er moge-

lijk aan toegevoegd, omdat men aanneemt, dat op dezelfde plaats al eerder een Antoniuskapel heeft gestaan.

Het jaartal 1417 is gebaseerd op het schrijven van 22 augustus 1417, waarin de abt van Berne, Godscalcus van Veen ³⁾, en de pastoor van Heeswijk, Ricoldus van Strijen ⁴⁾, hun goedkeuring geven aan de reeds gereed gekomen kapel. De abt van de Abdij van Berne bezat namelijk sinds 17 september 1284 het patronaatsrecht met betrekking tot de parochiekerk van Heeswijk ⁵⁾.

Ten behoeve van de bedienaar of rector van zijn kapel had Hendrik van der Leck de volgende erfgoederen geschonken. Vooreerst een cijns van een mud rogge, Bossche maat die hij kort tevoren had gekocht van Gerlacus Knoy en die rustte op bepaalde goederen die hij in Veghel bezat. Vervolgens een cijns van twee mud rogge uit zijn windmolen die tegenover het kasteel stond ⁶⁾. Hieraan had hij de voorwaarde verbonden, dat hijzelf of iemand van zijn erfgenamen een ander gelijkwaardig onderpand in plaats van de windmolen zou kunnen aanwijzen. Van deze voorwaarde is geen gebruik gemaakt, want nog in 1641 werd deze cijns uit de windmolen door de rector geïnd ⁷⁾.

De abt van Berne en de pastoor van Heeswijk verlangden, dat de rechten van de parochiekerk gehandhaafd zouden blijven. Daarom werd de regeling getroffen, dat slechts de giften, die de gelovigen tijdens het opdragen van de mis tot aan het einde van het epistel op het altaar legden, aan de rector zouden toekomen, terwijl dat, wat daarna tot het einde van de mis werd geofferd, voor de pastoor van Heeswijk zou zijn. Al wat buiten de duur van de eucharistieviering werd aangeboden en alles wat in de offerblok werd gestort, moest aan de kerkmeesters van de kapel worden toevertrouwd.

Bij die gelegenheid schonk de abt van Berne aan Henricus en zijn erfgenamen en opvolgers als heren van Heeswijk en het kasteel het patronaatsrecht over de kapel. Dus telkens als het rectoraat vacant zou zijn, konden zij een nieuwe rector naar hun keus aan de bisschop ter benoeming voordragen. De abt wilde, mede op verzoek van ridder Hendrik, niet achterblijven in edelmoedigheid en het zijne bijdragen tot vermeerdering van de eredienst. Bepaalde tienden, die aan de abt toekwamen, droeg hij over ten behoeve van de rector van de nieuwe kapel. Zij bestonden in een zekere novale tiende en nog een kort tevoren tot stand gekomen kleine tiende, beide in de parochie Berlicum, die toen geschat werden op een mud rogge. Omdat het om leengoed ging, waarvan de abt van Berne de leenheer was, zou elke nieuwe rector bij hem de leenverheffing moeten doen met een paar handschoenen als huldeblijk.

Van dit alles is een akte opgemaakt in de dicht bij het kasteel gelegen woning van de schout, Henricus Volquyns geheten, door notaris Henricus Spilmaker (ook wel Gollen genoemd) met als getuigen drie priesters: Heymericus de Campo, kapelaan van de parochie in Schijndel ⁸⁾, Nicolaus Wellens en Joannes Brem; de leken: Gerardus van Berckel, Joannes Dicbier, Henricus Dickbier genaamd Godertsen, Arnoldus Heym, Henricus Heym, Henricus van Nueden en Jacobus van den Wiel en nog vele anderen uit de bisdommen Luik en Kamerijk.

AAN DE KAPEL VERLEENDE GUNSTEN

De stichting van de kapel werd goedgekeurd door Jan VI van Beieren, elect van het prinsbisdom Luik, in een oorkonde van 12 januari 1418, bij welke gelegenheid hij ook verlof gaf, de kapel door zijn wijbisschop te laten consacreran. Ook de deken van het dekenaat Woensel, waaronder Heeswijk ressorteerde, Godefridus de Campo, keurde drie dagen later de stichting eveneens goed. Henricus van der Leck was een weldoener van de predikheren of dominicanen. De prior van de Duitse provincie der dominicanen, tevens inquisiteur, Gijsbertus van Utrecht, schonk als tegenprestatie aan de kapel het voorrecht, dat alle bezoekers van deze kapel en degenen, die hadden geholpen bij de bouw van de kapel, deelachtig zouden zijn aan de geestelijke vruchten van alle goede werken die door de fraters en zusters van de genoemde provincie der dominicanen werden verricht. Deze gunst werd verleend te Esslingen bij Stuttgart tijdens het provinciaal kapittel van 8 september 1422.

Uit een schrijven van Johannes VIII van Heinsbergen, bisschop van Luik, gedateerd op 24 augustus 1423, blijkt, dat de kapel door zijn wijbisschop was gconsacreerd. In deze brief geeft hij verlof, het H. Sacrament ter aanbidding in de kapel te bewaren, om daardoor het bezoek aan dit bedehuis te bevorderen. Als derde geestelijke gunst kreeg de kapel op 29 september 1451 de toezegging, dat ieder, die op de grote feestdagen in de kapel de mis bijwoonde of door stoffelijke gaven de kapel had gesteund, een aflaat van honderd dagen kon verdienen. Deze gunst werd verleend door kardinaal Nicolaus ⁹⁾, apostolisch le-gaat.

VASTE INKOMSTEN VOOR KAPEL EN RECTOR

Volgens een uittreksel uit een fundatie ten gunste van de kapel, gesticht door Hendrik van der Leck en zijn echtgenote Johanna van Ghistelles, werden in 1424 enige roggepachten, geldelijke inkomsten en zekere perceeltjes akker- en weiland, gelegen te Heeswijk in het Gelocht ¹⁰⁾, toegewezen met de verplichting, dat wekelijks drie missen in de kapel zouden worden gelezen.

Op 5 april 1428 schonk Jan Peterssen aan de toenmalige rector, Dierck geheten, een jaarlijkse cijns van een pond ten behoeve van de kapel. Deze Dierck was de eerste rector, die in een oorkonde van 7 december 1430 *Theodericus van Erpe* wordt genoemd. Deze notariële akte is gericht aan de officiaal van Luik en ging uit van de gezusters Johanna van Hoogstraten en Elsbena, dochters van de inmiddels gestorven Hendrik van der Leck. Hieruit blijkt, dat niet alleen overeengekomen was, dat de rector wekelijks drie missen in de kapel moest lezen of door een ander laten lezen, maar dat hij ook, in geval van nalatigheid, telkens als hij een mis niet had gelezen, twee zilveren denariën, Brabantse botdrager geheten, aan de kerkfabriek van de kapel zou moeten afdragen. Bovendien staat hierin vermeld, dat de stichter van de kapel in de nabijheid hiervan een huis met hof had geschonken als woning voor de rector, die hij verplicht was persoonlijk te betrekken. ¹¹⁾

Deze regelingen en voorzieningen waren niet schriftelijk vastgelegd, wat leidde

tot onenigheden tussen de erfgename van het kasteel, Johanna, en de rector. Wel waren getuigen bij de stichting aanwezig geweest. Daarom vroegen de beide dames aan de officiaal ter voorkoming van nog meer moeilijkheden in de toekomst, om de getuigen verklaringen te laten afleggen en deze door een notaris in een authentiek instrument te laten vastleggen. Deze door de officiaal in een schrijven van 10 november 1430 aangewezen notaris, Rutger van Arkel, heeft op 8 december de twee bij de kwestie betrokken personen, Johanna, vrouwe van Hoogstraten, en de toenmalige rector, Theodericus van Erp, bij zich laten komen, om hun oordeel te vernemen over de verklaringen, die door de genoemde getuigen ten overstaan van hem tevoren waren afgelegd. De rector heeft toen openlijk erkend, dat de verklaringen met de werkelijke toedracht van de stichting van de kapel klopten, en dat hij ook bereid was, al de toen gemaakte afspraken na te komen. Hij zal op het komende feest van de Geboorte van Johannes de Doper in het voor hem aangewezen huis gaan wonen. Hij zei dat hij niet eerder kon, omdat hij zijn kapelanie in Dinther niet zomaar kon en mocht beëindigen.

De beide partijen hadden bovendien enige personen als commissie van arbitrage gekozen, om tot een vriendschappelijke oplossing te komen van de meningsverschillen, die er nog meer bestonden. Van de kant van Johanna waren dat Gerardus van der Aa en Petrus van Best, en van de zijde van de rector Lucas van Erp, zoon van Gerlacus, en Johannes van Erp.

De afhandeling van heel het geval geschiedde in de benedenkamer van het woonhuis van Lambertus Potters, herbergier, gelegen nabij het kasteel. Als getuigen waren daarbij aanwezig de priesters: Arnoldus van de Wiel, pastoor van Heeswijk, Arnoldus Kitsaerts dominicaan en Marsilius van der Ploeghen; en verder de leken: Henricus Dicbier, zoon van Godefridus, Wilhelmus Dicbier zijn zoon, Johannes Kievit van Asten, Godefridus van Bruheeze en jonkvrouwe Adilia van Emmichoven.

Een van de twistpunten tussen Johanna en de rector was de vraag, of deze behalve de drie sinds 1424 geconditioneerde missen niet nog een mis moest lezen voor de zielerust van Lucas van Erp, en of er hiervoor geen speciale inkomsten waren aangewezen. De rector werd hierover door notaris Rutger van Arkel geïnterpelleerd. Hij erkende ruiterlijk, dat hij inderdaad tot een vierde mis verplicht was en dat hij de daarvoor aangewezen revenuen incasseerde. Maar hij voegde er aan toe, dat de in het testament van Lucas van Erp aangewezen goederen slechts anderhalve mud rogge oprachten en dat Johanna zelf daarom de weduwe van Lucas van Erp hierop had gewezen. De conclusie was, dat Johanna, vrouwe van Heeswijk, er bij de weduwe op zou aandringen de vergoeding te verhogen. Deze interpellatie heeft plaats gehad in de kapel op 7 december 1430 in tegenwoordigheid van getuigen.

Men bleef doorgaan met schenkingen ten gunste van de kapel. Notaris Rutger van Arkel heeft op 28 augustus 1432 de volgende gift schriftelijk vastgelegd. Johannes, zoon van wijlen Willelmus Ulrici van Uden, draagt aan de pastoor van Heeswijk ten behoeve van de kapel een cijns over van een halve oude denarie, oude groot genoemd. Deze cijns komt uit woonhuis en erf van de schenker, en is gelegen te Uden ter plaatse Opten Loo geheten. De akte is gepasseerd in

's-Hertogenbosch voor het woonhuis van Daniël Roesmont tegenover het klooster van de minderbroeders. Een van de pastoors van Heeswijk heeft met enige ontstemming op de rug van het stuk aangetekend: „desen chijs ende heb ik voor niet in mijn register”.

Vier jaar later op 8 nov. 1436 geschiedde er weer een schenking. Rudolphus, zoon van wijlen Nicolaus Grietenzoon, woonachtig te Boekel in de parochie Uden, op de plaats die men Ten Elsen noemt, geeft een cijns van vijf vaten rogge, Udense maat, uit zijn woonhuis, tuin en schuur. Uit dit notarieel instrument weten we, dat rector Theodericus van Erp is opgevolgd door *Petrus van Zomeren*.

Aan de volgende schenking van 23 augustus 1449 zit een bijzondere geschiedenis verbonden. De vier zonen van Anna, weduwe van wijlen Gerardus van der Aa, knape, te weten, Johannes, Theodericus, Henricus en Gerardus zijn schuldig bevonden aan de moord op Thomas Hazelbosch. Krachtens uitspraak van enige vooraanstaande personen werden zij veroordeeld tot het jaarlijks laten lezen van een mis in de kapel, die hier weer Antoniuskapel wordt genoemd, voor de zielerust van de vermoorde. Hun moeder Anna heeft daarom het vruchtgebruik van twee mud rogge uit een weide, genaamd Die Smaeldonck, in Schijndel op de plaats Die Haerdbeemde geheten, aan haar zonen overgedragen, die op hun beurt dit vruchtgebruik hebben bestemd voor de elkaar opvolgende rectoren van de kapel als vergoeding voor de te lezen missen. Zij hebben daarbij tevens verklaard, dat in geval de misintentie hoger mocht zijn, zij zich zullen houden aan de beslissing van hen, die in deze materie zeggenschap hebben. Zowel de officiaal van Luik als de deken van het dekenaat Woensel hebben zich hiermee accoord verklaard.

De giften blijven toevloeien. Volgens een Bossche schepenakte van 18 maart 1450 heeft Johannes, zoon van Lambertus Selenzoon, een cijns van een halve mud rogge opgedragen aan Lambertus van Doernen, zoon van Christianus, ten behoeve van de rector van de kapel uit een stuk akkerland in Dinther. De enige conditie, die er aan verbonden was, bestond hierin, dat de cijns „staen sal ten schoet, ten loet ende ten lantrecht”, zoals dit voor de niet-kerkelijke goederen geldt, wat moet betekenen, dat zij onder de rechtsnormen en gebruiken van het land moet vallen.

Ook in testamenten werd de kapel niet vergeten. Zo legateerde Heilwigis, dochter van wijlen Gerardus Hannenzoon van Heeswijk in haar laatste wilsbeschikking van 26 april 1456, die op 2 sept. 1457 werd bevestigd, een oude denarie, Brabantse boddrager geheten, als cijns uit een akker, ten gunste van de rector. De vaste inkomsten werden ook verhoogd door aankopen. Op 16 februari 1458 kocht de kerkfabriek van de kapel van Henricus Janszoon van der Hoven een cijns van een pond Bosch geld, zijnde de jaarlijkse opbrengst uit een stuk land in Heeswijk bij de Herberghe Stege gelegen.

DE DERDE RECTOR EN ZIJN TESTAMENT

De derde rector wiens naam we kennen, was *Henricus Scouwerman*, seculier priester van het bisdom Luik. In 1456 en 1457 trad hij op als notaris. Hij zegt

daar in het hiervoor vermelde testament, dat hij van Eindhoven afkomstig is. Dat hij toen al rector van de kapel was, staat er niet bij. Maar het is wel zeer waarschijnlijk, gezien het feit, dat hij op 26 augustus 1461 zijn eigen testament maakt en daarin blijkt geeft in Heeswijk en omgeving vele goede relaties te bezitten.

Dit testament is onder vele opzichten interessant en belangrijk. Hij had zelf zijn testament reeds op papier gezet, zodat notaris Theodricus Blerinct slechts de tekst in het bijzijn van de getuigen hoefde voor te lezen en in zijn notariële akte over te nemen. We komen vooreerst uit dit testament heel wat te weten over zijn familie. Zijn vader leefde nog en heette Theodericus. Hij had drie broers, Theodericus, Johannes en Anthonius. Deze laatste had nog schulden bij de rector staan, namelijk een cijns van een mud rogge, die hij misschien wel zes of zeven jaar niet had betaald. De rector schold hem nu de schuld kwijt met de bepaling, dat na zijn dood de cijns aan zijn drie broers zou komen, maar dat zijn vader het vruchtgebruik zou genieten voor de duur van zijn leven. De rector had een neef, Arnoldus Scouwerman, die evenals hij priester was van het Luikse bisdom. Hij had nog een tweede oomzegger, die ook de naam Arnoldus had gekregen. Deze was de natuurlijke zoon van zijn oudste broer en was nog op school. Hij woonde bij de rector in.

Hij deelt in zijn testament mee, dat in het verleden de verdeling van een erfenis had plaats gehad. Zijn aandeel legateert hij nu aan zijn vader, die het niet mag vervreemden, want na de dood van de vader moet het worden verdeeld onder de drie broers.

De volgende legaten staan in dit uitvoerig testament vermeld. In de eerste plaats, zoals gebruikelijk, een stuiver aan de kerkfabriek van de St.-Lambertuskerk te Luik voor oneerlijk verkregen goed of goed, dat hij vergeten mocht hebben terug te geven aan de eigenaar. Vervolgens vergat hij vanzelfsprekend de kapel niet. Hieraan vermaakte hij een bij de kapel gelegen stuk land, dat hij indertijd had gekocht van Michael Theoderici. Hij verbond daaraan de verplichting, dat de toekomstige rectoren jaarlijks zijn jaargetijde moesten houden met vigilie en mis. Hij verklaarde tevens, dat hij een cijns van twee sexter rogge uit datzelfde stuk land had verkocht aan zijn huishoudster en dat zij derhalve het recht op die cijns behield. Aan de kapel vermaakte hij ook nog zijn beste altaardwaal (mappa) en zijn mantel (gausape).

Een aantal van zijn geestelijke boeken legateerde hij aan priesters uit Heeswijk en omgeving. Zijn brevier bestemde hij voor zijn opvolgers als rectoren van de kapel, met de verplichting ieder jaar een dertigste ¹²⁾ te houden zolang dit brevier voor gebruik geschikt zou blijven. Aan de pastoor van Heeswijk legateerde hij het boek, dat bekend stond onder de naam „Liber Illucidarii”. Zijn heer-neef kreeg toegewezen het werk, dat „De Aquevillis” als titel droeg. De waarnemend pastoor (vicecuratus) van Dinther, Rutger Voss, schonk hij een geschrift, dat preken op de epistels van het misboek bevatte en als regel „Sensatus” werd genoemd. ¹³⁾ De rector van de kapel in Middelrode, Johannes Volken, kreeg zijn diurnale toegewezen, terwijl de waarnemend pastoor van Heeswijk de bezitter zou worden van het boek, dat „Vorago” werd genoemd. Dan had hij nog het werk, dat „Gnotosolitos” werd genoemd. Dit legateerde hij

aan het convent van de regulieren in Dumo (") bij Eindhoven. Al deze begiftigden werden in geweten verplicht, na zijn dood een „trecenarium" te houden. Hij vergat ook de bedelorden niet, die in Heeswijk op termijn kwamen. Elk van haar zou na zijn dood een stuiver ontvangen.

De rector moet ruim behuist zijn geweest. Dit blijkt uit de verdeling van zijn huisraad. Zo had hij vijf bedden met toebehoren weg te schenken. Een van deze ledikanten bestemde hij voor een arme, een voor zijn neefje, en een voor elk van zijn broers.

Samen met zijn huishoudster bezat hij acht of tien bijenkorven. Zijn aandeel moest na zijn dood worden verkocht, om met de opbrengst zijn begrafenis te betalen.

DE VIERDE RECTOR VAN DE KAPEL

De vierde rector heette *Arnoldus de Gruyter*, zoon van Mathijs. Hij ontving op 16 maart 1471 ten gunste van de kapel van Aert, zoon van wijlen Dirc Beytels, een erfpacht van een malder rogge uit huis, hof en grond, waarop het huis stond, met de aanliggende erven.

Uit een notariële akte van 5 juli 1474 blijkt, dat geruime tijd geleden op een zekere Gerlacus Cnode de verplichting rustte van een jaarlijkse cijns van een mud rogge ten behoeve van de rector uit zijn in Veghel gelegen goederen. Nu was in het verleden een ander onderpand voor deze mud rogge gegeven, waardoor de goederen in Veghel vrij waren gekomen. Dit was nooit duidelijk op papier vastgelegd. De zaak is nu voor notaris, Leonius van Horst, geregeld in het huis van de te Veghel wonende jonkvrouw Nenna, weduwe van Goeswinus Cnode, zoon van de hiervoor genoemde Gerlacus. Arnoldus de Gruyter was hierbij als belanghebbende aanwezig.

De verplichte uitkeringen van de cijnsen werden niet steeds getrouw uitgevoerd. Zo heeft Arnoldus de Gruyter in een bepaald geval hiertegen het nodige ondernomen. Op 6 september 1474 kreeg hij door de rechter met tussenkomst van de schepenen van 's-Hertogenbosch een stukje land met zijn gebouwen toegewezen, omdat de mud rogge uit een cijns van twee mud, die Goeswinus Cnode indertijd op 23 februari 1444 had gekocht, niet werd uitgekeerd. Arnoldus de Gruyter heeft daarna het toegewezen goed overgedragen aan Henricus Bredebaert, die het op zijn beurt heeft verkocht aan de rector, waardoor deze de mud rogge niet meer als cijns, maar als opbrengst uit het aangekochte stukje grond verwierf. Een jaar later verkocht de rector het weer aan Petrus, zoon van Gerardus van der Stappen, maar de mud rogge bleef als cijns voor de rector opnieuw er op rusten.

Tijdens het rectoraat van Arnoldus de Gruyter gebeurde er nog meer. Dirck Goijaertszoon van den Enden heeft op 31 maart 1478 ten behoeve van de rector aan Peter Vertaing, ridder, heer van Heeswijk, overgedragen de Schiltbeemd, gelegen over de Aa in de parochie van Schijndel. Uit deze beemd moest Peter Vertaing, als voogd van de kapel, een jaarlijkse cijns van een oude zwarte betalen aan de heer van Helmond en een braspenning plus een halve stuiver aan de abt van Berne als patroon van de parochie van Heeswijk.

DE LAATSTE RECTOREN VOOR DE NIEUWE KERKELIJKE INDELING

De eerstvolgende oorkonde is van 30 september 1494. Intussen is er heel wat veranderd. *Willem van Dommelen* is rector geworden. De heer van Heeswijk, Peter Vertaing, is in 1479 gestorven. Ofschoon hij tweemaal getrouwd is geweest, liet hij geen kinderen na. Zijn bezittingen vervielen aan zijn vier zusters en zijn twee broers. Heeswijk en Dinther waren voor drievierde aan drie van zijn zusters ten deel gevallen. Zij verkochten haar aandeel in 1489 aan Jan, graaf van Oettingen, die het op zijn beurt weer verkocht aan Cornelis de Glymes van Berghen. Jacobus van Delft was in die jaren de waarnemend pastoor van Heeswijk.

De genoemde oorkonde van 1494 bevat een soortgelijk geval als twintig jaar eerder onder rector de Gruyter was voorgevallen. Deze keer was men in gebreke gebleven met de uitkering van een cijns van een halve mud rogge. De rector kreeg ook deze keer langs gerechtelijke weg een in Dinther gelegen stukje grond toegewezen. Hij verkocht het aan Jacobus, de zoon van Theodericus Hey, met de voorwaarde, dat de cijns van een halve mud rogge er op bleef rusten.

We moeten weer een flinke sprong maken in de tijd. Want de eerstvolgende oorkonde is van 18 februari 1562. Johannes, graaf van Oost-Friesland, is intussen in het bezit gekomen van de heerlijkheid en het kasteel van Heeswijk, en een hele serie rectoren hebben sinds Willem van Dommelen de kapel bediend. We kennen slechts hun namen: in 1510 wordt *Henricus Rasonis* genoemd, in 1519 *Leonardus Gerardi Hessel*, in 1530 *mr. Johannes Berwouts*. In 1536-1537 staat *Nicolaus van den Hoeven* als rector vermeld, die opgevolgd wordt door *Jan Willem van Nistelrode*. De akte van 1562 is opgesteld naar aanleiding van de dood van deze laatste. De graaf heeft krachtens zijn patronaatsrecht *Ludovicus Tamtelier* voor het rectoraat schriftelijk voorgedragen aan Marsilius Verreep, deken van het dekenaat Woensel, dat viel onder het aartsdiakenaat Kempenland. Als regel moest in zo'n geval in de parochiekerk driemaal de voorgenomen benoeming worden afgekondigd. Maar de deken liet weten, dat men met één proclamatie kon volstaan. Hij heeft de gebruikelijke eed van de kandidaat reeds afgenomen. Nu moest deze nog daadwerkelijk in het bezit gesteld worden van het rectoraat met alle daaraan verbonden rechten en inkomsten. Dit is, zoals op de rug van de oorkonde staat aangetekend, geschied door Andreas, zoon van Lambertus van Uden, kapelaan van Schijndel en officieel erkend notaris. Op 24 juni 1562 heeft hij Ludovicus Tamtelier in het bezit gesteld van het rectoraat door hem de kapel binnen te leiden, en hem daar de miskelk, het missaal en de paramenten over te reiken.

DE NIEUWE KERKELIJKE INDELING EN DE BENOEMING VAN RECTOREN

De kwestie van de voordracht en benoeming van een nieuwe rector herhaalde zich in 1588 na de dood van Ludovicus Tamtelier. Maar nu is de kerkelijke situatie sterk veranderd. De kerkindeling was in de Nederlanden ingrijpend gewijzigd. In plaats van het uitgestrekte bisdom Luik waren er in de Nederlanden

twee aartsbisdommen, Mechelen en Kamerijk opgericht. Een van de suffragaanbisdommen van het aartsbisdom Mechelen was het bisdom 's-Hertogenbosch. Bij pauselijke bul werd dit op 11 maart 1560 opgericht. Daardoor kwam Heeswijk met de kapel bij het kasteel onder de bisschop van Den Bosch te vallen. Zodoende geschiedde de benoeming van de nieuwe rector door de bisschop van Den Bosch, in dit geval door Clemens Crabeels, de derde bisschop, overeenkomstig de voordracht van Maximiliaan, graaf van Oost-Friesland, de nieuwe heer van Heeswijk. In zijn schrijven van 3 november 1588 ging de bisschop op de voordracht van *Antonius Wouters* als de nieuwe rector in. Alles moest weer geschieden zoals in het vorige geval. Het binnenleiden en de overreiking van kelk, missaal en paramenten geschiedde op 15 november door notaris Judocus Arnoldi Gemert in tegenwoordigheid van Arnoldus van Vessem, pastoor van Heeswijk, de latere abt van Berne, en van de drossaard Bartholomeus van Fleru.

Het laatste document is een schepenakte van 3 september 1630. Ofschoon deze akte wezenlijk gaat over een steeg bij het huis van de rector en over de daar aanwezige hekken, komen we daaruit terloops te weten, dat *mr. Cornelis Moors*, broer van de toenmalige abt van Berne, een seculier priester, het rectoraat te Heeswijk verenigde met het pastoraat van Bokhoven. Hij liet de administratie van zijn inkomsten uit het rectoraat over aan Cornelius van Grinsven, lid van de Abdij van Berne. Dit alles hangt samen met de totaal gewijzigde situatie. De inname van Den Bosch in 1629 door Frederik Hendrik, de daarop volgende betwisting van de rechten op de Meierij en de protestantisering van Noord-Brabant brachten een eind aan de regelmatige bediening van de parochiekerken en van de daarbij gelegen kapellen. Dit luidde het einde in van de kapel van de H.H. Jacobus en Antonius bij het kasteel van Heeswijk.

Noten

- 1) Willem van der Aa was ridder, schepen van 's-Hertogenbosch en had Nieuw Herlaer in leen. Omdat Hendrik van der Leck reeds op 28 februari 1395 als heer van Heeswijk en Dinther vermeld staat (A.R.A. te 's-Gravenhage, archief Nassause domeinen, inv. nr. 833), heeft Willem van der Aa reeds voor of in de eerste maanden van 1395 de heerlijkheid Heeswijk aan Hendrik van der Leck verkocht. Deze gegevens werden mij verstrekt door H. Vermeulen, genealoog te Heerhugowaard.
- 2) *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, d1. 2, kol. 794. H.M. Brokken, *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten*, Zutphen 1982, blz. 228.
- 3) L.H.Chr. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, St.-Michiels-Gestel, d1. 1, blz. 288.
- 4) L.H.Chr. Schutjes, a.w., d1. IV, blz. 88.
- 5) H.P.H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312 I*, 's-Gravenhage 1979, nrs. 401, 402, 406 en 408.
- 6) Volgens een in het archief van de Abdij van Berne aanwezige oude notitie, is deze windmolen, die evenals de kapel nabij het kasteel (ante castrum) stond, op 11 januari 1557 omgewaaid. Hij is daarna opnieuw opgericht op de plaats, waar hij eertijds had gestaan, namelijk in de hei, waar nu nog het Molenhuis staat. De Heeswijkse bossen waren vroeger een grote heidevlakte. Men spreekt nu nog van de hei als men de bossen bedoelt. Op 12 december 1559 werd voor het eerst in de herstelde molen gemalen.

- 7) C. van Grinsven, *Register der Capelle van S.S. Jacob ende Anthonis tot Heeswijck 1641*, fol. 1 r.
- 8) L.H.Chr. Schutjes, a.w., dl. V, blz. 639.
- 9) Nicolaas van Cusa (1401-1464) werkte als pauselijk legaat met succes aan de verbetering van de kerkelijke toestanden in Duitsland en de Nederlanden.
- 10) Het Gelocht was de naam voor een uitgestrekt stuk land, waarschijnlijk te zoeken tussen het Molenhuis en de Leigraaf.
- 11) In het Rechterlijk Archief Heeswijk, nr. 26, fol. 4 v. wordt onder de goederen van de heer Speelman genoemd „het slotje of capellehuiske”. Daar staat nu de boerderij van L.C. Verkuijlen, Gouverneursweg 8 te Heeswijk. Dit werd mij medegedeeld door J. van Gemert, architect te Heeswijk-Dinther.
- 12) In het testament staat „trecenarium”, maar bedoeld zal zijn „trentenarium”.
- 13) Vier van de genoemde boeken konden niet nader worden geïdentificeerd. Met „Vorago” wordt waarschijnlijk het werk van Jacobus de Voragine bedoeld: „Legenda sanctorum” of „Legenda aurea”.
- 14) Het klooster Mariënhage te Woensel. L.H.Chr. Schutjes, a.w. dl. V, blz. 945.